

*др Борислав Т. Благојевић,
редовни професор Правног факултета у Београду, у пензији*

НЕКА ПИТАЊА У ВЕЗИ ОСТВАРИВАЊА ФУНКЦИЈЕ ДРУШТВЕНЕ СВОЈИНЕ

Друштвена својина се, да би се сагледала њена садржина, дејство, стање и обим, мора стално посматрати у склопу целине нашег друштвеног живота и развоја, јер је, ма колико било основна полуга тог живота и развоја, истовремено и његова резултантна. Пошто постоје бројне различитости у гледањима на наш друштвени живот и развој јављају се и разлике у схватањима и погледима на друштвену својину. С тим треба рачунати и прихватити такво стање, вероватно, још дуго времена, јер су „неравномерности“ у том нашем друштвеном животу и развоју тако велике и интензивне да добијају облике не само супротности и несаслажности већ и борбе која, по неки пут, и у неким моментима, угрожава саме основе нашег друштвено-политичког и друштвено-економског бића. Све ово треба стално имати у виду када је реч о друштвеној својини.

1. — Плурализам интереса је и прокламовано начело и реалност нашег друштвеног живота и развоја. Одатле нужно и природно произилази и плурализам појмова и концепција о свим установама нашег друштва па, разуме се, и о друштвеној својини. При том је битно са којих позиција се заступа и брани поједино гледиште о друштвеној својини. Битно је, за оцену вредности и тачности, да ли и које класне интересе изражава поједино гледиште. То треба да буде основно мерило вредности и важности. Зато се, на пример, схватање које из самог нашег Устава и на основу Устава изводи концепцију да је друштвена својина, као таква, својинско право, не може и не треба одмах одбацити као неуставно и нетачно. Ни то, ни било које друго гледиште, ако се заснива на интересима радничке класе и ако изражава интересе радничке класе. Треба дакле бити толерантан према оваквом стању, јер је оно израз основног идејног полазишта нашег друштвеног поимања.

2. — Друштвена својина у функцији је опште друштвене, а посебно економске политике наше земље. О томе треба нарочито водити рачуна, посебно у вези с питањем односа друштвене и приватне (личне) својине у нашој земљи, дакле, с питањем односа рада и средстава у друштвеној и оних у приватној својини. Степен, интензитет и стварна ефикасност односа, у смислу супротности или кооперације ове две својине одн. рада на бази сваке од њих, од значајног су утицаја на друштвену својину, посебно посматрану у временском аспекту. Појаве супротности ове две својине, без обзира на степен радног карактера приватне својине, постоје и постојаће још дуго, па је неопходно дугорочно одређивати место друштвене својине у оваквој ситуацији. За тако предвиђено и жељено место друштвене својине у целини нашег живота треба се борити за ту борбу обезбедити средства и људе. Пропусти у том погледу постојали су и постоје, и могу бити и јесу врло погубљиви за друштвену својину, и самим тим и за основе нашег друштвеног живота и развоја.

3. — Унутар саме друштвене својине постоји низ противречности, о којима, такође треба, водити рачуна при одређивању и оцењивању њеног дејства, ефективности и резултата одн. резултата који се постижу и могу постићи радом средствима у друштвеној својини. Однос према друштвеној својини и гледање на њу као на заједничку основу рада и радних људи у нас битно утиче на понашање појединаца и радних група и на обим и вредност резултата који се постижу радом са средствима у друштвеној својини. Сазнање да се само друштвеном својином могу обезбедити средства за рад друштвених служби, а посебно проширење броја радних места уопште, одлучујуће утиче на друштвене и економске ефекте постојања и коришћења друштвене својине. Чињеница да је друштвена својина материјална база целокупног система друштвеног самоуправљања одређује такође њену вредност, и то тако да повећавање вредности и дејство домашаја друштвене својине потпомаже и чак условљава развој и опстанак самоуправљања, а развој самоуправљања потпомаже проширењу обима и дејству друштвене својине. Јасна представа о томе да висина личног дохотка зависи од начина и ефикасности коришћења друштвене својине може и треба битно да утиче на поимање и гледање на друштвену својину. То и много других сличних појава, стања и односа одлучујући је елемент за оцену вредности друштвене својине, за њен развој, њено коришћење, чување, заштиту и субјективни, психолошки однос према њој и раду са средствима у њеној својини. Отуда потреба да сви ови елементи буду развијани и друштвено верификовани, јер ће њихово правилно појављивање бити често одлучујућа детерминанта не само за схватање и понашање појединаца према друштвеној својини већ и за схватање и политику друштва према друштвеној својини као колективној вредности.

4. — Друштвена својина као друштвени капитал има своје друштвене показатеље постојања и вредности о којима се данас у пуној мери мора водити рачуна, далеко више но што се то чинило. Три су таква основна друштвена показатеља који се јављају као захтеви-постулати према свакоме ко ради са средствима у друштвеној својини, одн. ко се стара о друштвеној својини: очувати њену пуњу вредност, повећати, одн. развити, њен фонд и рационално, онд. економично, користити средства у њеној својини. То су императиви не само за опстанак и остварење функције друштвене својине него, могли бисмо, мислимо с правом, рећи и за опстанак и остварење функције многих основних установа нашег друштва и система друштвеног самоуправљања. Друштвена својина, управо преко сва три показатеља, представља базу настајања, развијања и самог опстанка друштвеног самоуправљања. Без, у пуној мери, развијене друштвене својине нема ни развијеног самоуправљања. А на то се често заборавља. На самоуправљање се гледа као на неку „дату“ установу, постојећу саму за себе и саму себи одређену за мерило постојања и вредности. То је само привид. Самоуправљање је управо израз и функција друштвене својине, и зато јој треба посвећивати сву пажњу, и пажњу свих, онолику, ако не и знатно већу, колика се посвећује и самоуправљању. А, то, нажалост, није у нас случај. Друштвену својину сагледавамо често у сенци самоуправљања, иако би можда требало да буде обрнуто. Не будемо ли у пуној мери успоставили правилнији однос између друштвене својине и самоуправљања, „истопићемо“ матери-

јалну базу самоуправљања, ослабићемо га, одн. учинићемо га само формалним. Биће то неминовност уколико самоуправљање остане без своје материјалне базе, одн. ако му база буде сасвим ослабљена.

Све ово, овакви друштвени постулати, према свакоме ко ради са средствима у друштвеној својини, одн. ко се стара о друштвеној својини, и посебно овакав однос између друштвене својине и самоуправљања, морало би да буде и критеријум за одређивање многих установа и положаја човека, посебно радног човека у нашем друштву. То пре свега важи за, на пример, питање одговорности, за опстанак на функцији и радном месту уопште, за награђивање, и много штошта друго. То треба стално подвлачити и спроводити у животу. И то, врло често, у нас није случај. Заборавља се да управо однос према друштвеној својини, дакле према материјалној бази нашег живота и целине нашег друштва, треба и мора да буде основно мерило за то ко је и за коју функцију подобан, у којој мери је ко удовољи својим дужностима, кад је и колико ко одговоран, колико ће ко бити награђен и, посебно, да ли треба да остане на некој функцији и радном месту уопште, одн. да ли му треба поверити неку функцију у друштву или радно место. То се, врло често, не чини. За све ово узимају се у обзир много више и чешће вербални критеријуми уместо резултата који су постигнути у вези и око друштвене својине, очувања њеног фонда, задужења, ефикасног коришћења, проширења и побољшања и развијања свести код маса грађана о значају друштвене својине за наш опстанак и развој. А ови критеријуми вредновања, требало би да важе за све људе у нашој земљи без обзира коју врсту посла радили и чиме се бавили. Нема ни једног радног места у нашој земљи, нити и једне функције, на којима однос према друштвеној својини није основни задатак. То треба једном да постане свима знано, јер само тако и по томе имамо се вредновати, оцењивати, распоређивати и смењивати. Само оно што је ко учинио да нам друштвена својина даје позитивне резултате, и то мерене максималним показатељима, и да нам се друштвена својина шири и развија, има и мора да буде одлучујуће за конкретан положај у друштву, за подобност вршења било које и сваке функције и посла. Без тога нити ће друштвена својина имати нити добити своје место у нашем друштву, нити ће сваки појединац заузимати место које му буде одговарало на основу његовог понашања према друштвеној својини. Без тога, по нашем мишљењу, не може бити стварног напретка у једном друштву као што је наше.

5. — Присуство свесног елемента при коришћењу друштвене својине је иманентан услов и захтев, а тај свесни елемент се у првом реду појављује као планирање. И то планирање, између осталог, у најширим размерама макро карактера, јер је и друштвена својина, у целини и у свим својим деловима (ма по коме основу или критеријуму они били чињени), јединствена категорија која може дати задовољавајуће друштвене ефекте само ако се обезбеди складно коришћење свих њених делова и изражајних облика. То треба имати стално у виду јер целина друштвене својине представља њену битну карактеристику, па је нужно обезбедити њено сагледавање као целине, при чему предузимање ма каквих мера у погледу било ког дела, посебно кад је у питању организација производње и уопште рада на средствима друштвене својине, има, у крајњој линији, утицај на потпуну целину друштвене својине.

јине. Планирање се мора вршити увек, имајући у виду како целину тако и све делове друштвене својине, дакле, тако да коришћење и развој било кога дела друштвене својине у нашој земљи треба не само да не шкоди продуктивном, рационалном и економичном коришћењу било кога другог дела друштвене својине који би се налазио било где у земљи и друштвене својине као целине, него и да увек доприноси управо што бољем и што ефикаснијем коришћењу како свих делова друштвене својине који би се налазили било где у нашој земљи тако и друштвене својине као целине. Без оваког планирања коришћења друштвене својине неће се остварити њена права функција. Чак обрнуто — без оваког садржинског планирања само ће се умањивати и слабити друштвена својина и губити њена вредност и поверење људи у њу, а рабаће се затворени кругови (територијалног или другог карактера) корисника те својине, који ће се тиме претварати у њене експлоататоре, што би у крајњој линији значило и ликвидирање друштвене својине као битног и иманентног инструмента нашег друштвеног система. Тога се мора бити свестан при одређивању врсте и нивоа планирања коришћења друштвене својине у нас.

С обзиром на овде речено, од посебне је важности како ће бити постављен, изграђен и оствариван систем планирања који би обезбеђивао управо овакво планирање при коришћењу друштвене својине. То планирање може бити вршено на разним нивоима и по разним структурама. Оно би требало да има максимално демократски карактер који би обезбеђивао учешће свих радних људи и свих организационих форми удруженог рада који раде са средствима у друштвеној својини, и могућност да обезбеди присуство и вођење рачуна о свим више-мање различитим интересима свих тих корисника средстава друштвене својине. Али, свако планирање у нашој земљи треба и мора да води рачуна о интересима целине друштвене својине, да се тим интересима мотивише и да му ти интереси буду показатељи планирања и рада са средствима у друштвеној својини. Без таквог система планирања не може се обезбедити да друштвена својина да све очекиване и жељене позитивне ефекте. Да би се заштитила и најрационалније користила целина друштвене својине о томе треба стално водити рачуна и поправљати систем планирања.

6. — Фонд друштвене својине и његова вредност морају да буду, у процесу коришћења, очувани и стално побољшавани и увећавани. До гога може да долази и долази само радом са средствима те својине. Резултати тог рада, поред очувања и проширења фонда друштвене својине, служе и за задовољавање како потреба самих радника као личности, тако и специфичних потреба самих радних колектива који су остварили те резултате а, такође, и радних колектива који обезбеђују вршење јавних служби (схваћених у најширем смислу, дакле и оно што се назива управа и армија). Отуда одвајање делова резултата рада са средствима у друштвеној својини од општег фонда у виду личних доходака, средстава заједничке потрошње, доприноса и пореза. То одвајање, нужно и оправдано, води, с једне стране, преливању средстава друштвене својине у фондове личне својине појединаца по основу рада и радних резултата, а с друге стране наменском везивању и трошењу средстава друштвене својине од стране одређених установа-колектива по основу задовољавања заједничких потреба тих колектива и општих потреба друштва путем

обављања јавних служби. Оваква одвајања су у сагласности са функцијом друштвене својине, разуме се ако се она врше у првом случају по основу рада и радних резултата, а у другом случају по основу обављања јавних служби на нивоу и по стандардима које омогућава степен развоја наших економских могућности и степен оправданих задовољавања потреба путем тих јавних служби. Отуда свако одвајање средстава друштвене својине ван и преко ових критеријума представља у ствари акте против друштвене својине, оно што се у текућем животу најчешће назива „приватизацијом“ и „групирањем“ друштвене својине. А такво поступање је противно правилном и законитом коришћењу друштвене својине и употреби резултата остварених коришћењем средстава у тој својини, поступање које може да иде до криминала, чега, на жалост, наше друштво није поштеђено. Напротив. Таквих поступака је релативно много и они угрожавају поверење људи у систем заснован на друштвеној својини, па тиме утичу и на гледање и понашање већине према њој.

Уколико је више те неоправдане и незаконите „приватизације“ средстава друштвене својине (дакле захватање делова те својине од стране појединаца без рада и без одговарајућих позитивних резултата рада) и уколико је више тог несразмерног и неразумног „групирања“ средстава друштвене својине (дакле захватање делова те својине у мери која не одговара нашим могућностима и нашим потребама, а посебно захватање делова те својине ради покрића непотребних трошкова великих бирократских апарата и недопуштеног луксуза, до кога долази услед жеље за подражавањем стандарда јавних служби у земљама са далеко већим националним дохотком), уколико се смањује ефикасност коришћења друштвене својине и сам фонд друштвене својине, а тиме и угрожавају саме основе нашег друштвеног уређења. Јер, никада не бисмо смели заборавити да је наш друштвени систем настао са друштвеном својином, да се он развија са развојем друштвене својине, да се поверење у њега има само у сразмери са поверењем људи у друштвену својину, да се однос према њему најбоље и највише огледа кроз однос према друштвеној својини, и да, у крајњој линији, његов опстанак зависи како од опстанка тако још и више од развоја друштвене својине.

Утврђивање критеријума за издвајање средстава друштвене својине за задовољење потреба самих радника као личности и за специфичне потребе самих радних колектива који остварују позитивне резултате а, такође, и радних колектива који обезбеђују вршење јавних служби, представља свакако један од најтежих задатака. Међутим, од правилног постављања ових критеријума, и то почев од сваке основне организације удруженог рада и радне заједнице па све до целине нашег друштва, зависи не само друштвени квалитет и дејство друштвене својине него и правилан развитак нашег друштва у целини, а посебно правилан развитак људских односа у нашем друштву и положај сваког човека који треба да буде заснован на раду и резултатима који се постижу радом. Зато пропусти и неправилности при постављању и примени ових критеријума, а њих у нас има недопуштено много и у мери која мора да забрињава, не само да доводе у питање поверење у правилност и сам опстанак друштвене својине него се појављују као основи, и то често „законити“ иако (друштвено потпуно неоправдани), за настајање многих неједнакости у нашем друштву, а управо постојање и појачавање

тих неоправданих неједнакости, па макар оне имале и „закониту основу“, изазива највше незадовољства и револт грађана. Такве последице коришћења друштвене својине могу да угрожавају целину друштвеног поретка, а о томе се често не води рачуна. Зато је акција друштва на отклањању оваквог стања и неопходна.

7. — Поред овде наведених проблема у вези са друштвеном својином има још доста других. Свима њима било би потребно да наша теоријска мисао и пракса из живота, у свим видовима, посвећују велику пажњу, далеко већу него што се то до сада чинило и него што се чини, с улажењем у стварност и суштину проблема, у циљу да се не само очува него убудуће све боље и рационалније користи и све више развија фонд средстава друштвене својине. Томе циљу се мора тежити и радити на његовом остварењу не само због саме друштвене својине, иако и због ње саме и још више због пуног и правилног остварења и дејства многих, тачније свих, установа нашег друштвеног система и живота. Све су оне у већој или мањој мери, непосредно или посредно, у вези са друштвеном својином, у вези са опстајањем, ефектима и уопште дејством друштвене својине, било да је реч, на пример, о политичком систему, самоуправљању, стандарду живота личности и делатности јавних служби, информисању, политици несврстаности и много чему другом. Све те установе у нашем друштву имају друштвену својину као своју материјалну базу, а свакако да у своме постојању, делатности и дејству битно зависе управо од те базе. Зато ће оне имати ону друштвену вредност и ефикасност коју им омогућује њихова материјална база. У том аспекту мора се све више посматрати, сагледавати и проучавати друштвена својина и то не само као идејно-политичка поставка и предпоставка самоуправног социјализма него и као реалност свакодневног живота, и то реалност у свакој хелији нашег друштва, у сваком колективу и за сваког појединца.

UDK — 347.2+347.7

др Владимир Јовановић,
редовни професор Правног факултета у Београду

ДРУШТВЕНА СВОЈИНА И ПРОМЕТ ПРАВА

Кад говоримо на ову тему поставља се питање доследности правног система, а чули смо и мишљење о постојању капитал-односа названог јеретичким, мада се чини да и није тако јеретичко самим тим што је питање постављено. Ја подсећам да смо и нови Закон о удруженом раду почели критиком постојања система капитал—односа. И да није спорно да он данас није потпуно уклоњен. Оно што би у овом моменту могло да буде садржај наше дискусије, то је питање: да ли је постојање капитал—односа питање системског недостатка, или саме концепције система удруженог рада, или је проблем у неостваривању концепције? Ја бих пре рекао ово друго, што не искључује питање доградње система,